

ЛИСАК О. М.

кандидат юридичних наук, адвокат

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.86>

АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ: ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ВІД РІШЕНЬ, ДІЙ ТА БЕЗДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

У статті здійснюється комплексний аналіз адміністративної юстиції в Україні як ключового інституційного та процесуально-правового механізму реалізації конституційного права особи на судовий захист від рішень, дій та бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Висвітлено історичні передумови становлення адміністративних судів у контексті трансформації державної влади після проголошення незалежності України та переходу до демократичної, соціальної і правової держави. Розкрито значення ухвалення Кодексу адміністративного судочинства України як фундаментальної процесуальної основи функціонування системи адміністративних судів, що забезпечує доступність правосуддя у сфері публічно-правових відносин та деталізує конституційні гарантії права на судовий захист.

Проаналізовано наукові підходи українських учених до визначення сутності, призначення та місця адміністративної юстиції в системі судової влади, а також окреслено основні напрями наукових дискусій щодо ефективності судового захисту від публічної влади. Особливу увагу приділено співвідношенню національної моделі адміністративного судочинства зі стандартами Ради Європи та практикою Європейського суду з прав людини, зокрема в контексті справедливого суду, доступу до правосуддя й ефективних засобів юридичного захисту. Показано, що, попри суттєвий прогрес, зберігаються проблеми фрагментарності правового регулювання, нерівномірної судової практики, складнощів виконання рішень адміністративних судів і недостатньої спроможності судової влади впливати на зміну адміністративної практики органів публічної влади.

Зроблено висновок про необхідність подальшого вдосконалення законодавства про адміністративне судочинство, посилення гарантій доступності правосуддя, забезпечення єдності судової практики та підвищення ролі адміністративних судів як ефективного засобу контролю за публічною адміністрацією і реального утвердження принципу верховенства права в Україні.

Ключові слова: адміністративна юстиція, адміністративні суди, судовий захист, публічно-правові відносини, суб'єкти владних повноважень, верховенство права, Кодекс адміністративного судочинства України.

Lysak O. M. Administrative justice in Ukraine: guarantees of the implementation of the right to judicial protection against decisions, actions and inaction of public authorities

The article provides a comprehensive analysis of administrative justice in Ukraine as a key institutional and procedural mechanism for exercising the constitutional right of an individual to judicial protection against decisions, actions and omissions of public authorities. It highlights the historical prerequisites for the development of administrative courts in the context of the transformation of state power after Ukraine's independence and the country's movement towards a democratic, social and rule-of-law state. The significance of the adoption of the Code of Administrative

Procedure of Ukraine is substantiated as a fundamental procedural basis for the functioning of the system of administrative courts, which ensures access to justice in the sphere of public law relations and specifies constitutional guarantees of the right to judicial protection. The article analyzes doctrinal approaches of Ukrainian scholars to defining the nature, purpose and place of administrative justice within the judicial system and outlines the main directions of scholarly debate regarding the effectiveness of judicial protection against public authorities. Particular attention is paid to the correlation between the national model of administrative proceedings and the standards of the Council of Europe and the case law of the European Court of Human Rights, especially in the context of the right to a fair trial, access to justice and effective legal remedies. It is shown that, despite substantial progress, there remain problems of fragmented legal regulation, inconsistent case law, difficulties with enforcement of administrative court decisions and the insufficient ability of the judiciary to influence the administrative practice of public authorities. The article concludes that further improvement of legislation on administrative proceedings, strengthening guarantees of access to justice, ensuring the uniformity of judicial practice and enhancing the role of administrative courts as an effective tool for controlling public administration are essential for the real consolidation of the rule of law in Ukraine.

Key words: *administrative justice, administrative courts, judicial protection, public law relations, public authorities, rule of law, Code of Administrative Procedure of Ukraine.*

Постановка проблеми. Після проголошення державної незалежності Україна задекларувала курс на формування демократичної, соціальної та правової держави, що передбачало не лише інституційне розмежування гілок влади, а й реальне забезпечення пріоритету прав і свобод людини та громадянина. Водночас конституційне визнання права кожного на судовий захист, закріплене в Основному Законі України, ще не означає автоматичної реалізації цього права на практиці. Особливо гостро ця проблема проявляється у сфері публічно-правових відносин, де однією зі сторін виступає суб'єкт владних повноважень, наділений організаційно-розпорядчими та контрольними функціями. Саме в цій площині виникає ключове наукове й практичне протиріччя: з одного боку, держава зобов'язана гарантувати ефективні процесуально-правові механізми захисту особи від протиправних рішень, дій чи бездіяльності органів публічної влади, а з іншого – наявна судова практика та організація системи адміністративного судочинства не завжди забезпечують належний рівень доступності, оперативності та результативності такого захисту. Запровадження Кодексу адміністративного судочинства України та формування системи адміністративних судів істотно розширили можливості особи щодо оскарження рішень суб'єктів владних повноважень, однак не усунули всіх проблем, пов'язаних із реальним, а не формальним утвердженням принципу верховенства права у публічно-правовій сфері.

Значна частина труднощів пов'язана з тим, що ефективність судового захисту в адміністративних судах залежить від цілісного функціонування низки взаємопов'язаних елементів: якості процесуального законодавства, доступності процедури звернення до суду, належного доказового стандарту, єдності судової практики, реальності виконання судових рішень, а також рівня правової культури та обізнаності громадян. За відсутності комплексного підходу до оцінки та вдосконалення цього механізму конституційне право на судовий захист ризикує залишатися декларативним.

Таким чином, проблема, що розглядається в статті, полягає у теоретичному осмисленні та практичному аналізі механізму судового захисту прав, свобод і законних інтересів особи в адміністративних судах України як ключової гарантії реалізації принципу верховенства права у публічно-правових відносинах. Потребує з'ясування, наскільки чинна модель адміністративної юстиції відповідає європейським стандартам, зокрема підходам Європейського

суду з прав людини до тлумачення права на справедливий суд, та чи забезпечує вона створення реальних, а не формальних можливостей для оскарження владних рішень.

Отже, актуальність досліджуваної проблематики зумовлена необхідністю: виявлення прогалин і суперечностей у правовому регулюванні адміністративного судочинства; оцінки ефективності функціонування адміністративних судів як інституційного гаранта судового захисту в публічно-правовій сфері; формування теоретично обґрунтованих підходів до подальшого вдосконалення системи адміністративної юстиції з урахуванням європейських стандартів і національної судової практики.

Стан наукової розробки проблеми. Питання становлення та розвитку адміністративної юстиції, а також забезпечення судового захисту прав і свобод людини у сфері публічно-правових відносин посідають значне місце у вітчизняній юридичній науці. Різні аспекти цієї проблематики досліджували такі українські вчені, як В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Б. Коліушко, Р.О. Куйбіда, О.М. Бандурка, І.П. Голосніченко, О.М. Миколенко, В.М. Бевзенко, В.Б. Городовенко, О.М. Пасенюк, М.І. Смокович, Н.Ю. Блажівська, В.М. Кравчук та інші. Вагомий внесок у розробку загальнотеоретичних засад правової держави, верховенства права та прав людини зробили П.М. Рабінович, М.І. Козюбра, О.В. Скакун, Н.М. Оніщенко, В.Я. Тацій, О.В. Петришин, що також створило концептуальне підґрунтя для осмислення ролі адміністративних судів як інструменту захисту прав особи від публічної влади.

У працях зазначених авторів аналізуються: інституційна модель адміністративної юстиції в Україні, місце адміністративних судів у системі судової влади, їх юрисдикція та компетенція; питання розмежування адміністративної та інших видів судової юрисдикції; особливості адміністративного позову, доказування в адміністративному процесі, забезпечення позову, перегляд судових рішень тощо. Значна увага приділяється також проблемам контролю за діяльністю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, забезпеченню підзвітності й відповідальності публічної адміністрації перед громадянами.

Разом із тим, попри істотний науковий доробок, низка важливих аспектів досліджуваної проблеми залишається опрацьованою лише частково. По-перше, адміністративні суди не завжди розглядаються в доктрині як цілісний, багаторівневий юридичний механізм реалізації конституційного права на судовий захист. У більшості робіт аналізуються окремі елементи цього механізму – юрисдикційні питання, доступ до правосуддя, процесуальні строки, окремі інститути адміністративного процесу, – тоді як інтегральна оцінка ефективності механізму судового захисту в адміністративних судах як гарантії прав людини ще потребує подальшого розвитку.

По-друге, у вітчизняній науковій літературі наявні дослідження, присвячені імплементації стандартів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини (зокрема праці С.В. Шевчука, М.І. Козюбри, П.М. Рабіновича), однак потенціал рішень ЄСПЛ для переосмислення національних процесуальних гарантій адміністративного судочинства використано неповною мірою. Особливо це стосується рішень, у яких наголошено на особливій ролі адміністративних судів у системі гарантій верховенства права, як-от у справі «Кресс проти Франції» та інших аналогічних справах.

По-третє, відносно недостатньо комплексно досліджуються прикладні критерії ефективності судового захисту в адміністративних судах України: тривалість розгляду адміністративних справ, доступність правосуддя для соціально незахищених груп, практичні проблеми виконання рішень адміністративних судів, вплив судової практики на зміну адміністративної практики органів публічної влади. Окремі аспекти цих питань порушуються у працях Н.Ю. Блажівської, В.М. Кравчука, В.М. Бевзенка та інших учених і практиків адміністративної юстиції, однак системної узагальнюючої роботи в цьому напрямі бракує.

Крім того, актуальними залишаються питання подальшого вдосконалення законодавчого регулювання адміністративного судочинства в контексті триваючих реформ, цифровізації публічного управління, зростання кількості й складності публічно-правових спорів. Це вимагає поєднання доктринальних напрацювань українських учених із ґрунтовним

аналізом сучасної судової практики адміністративних судів та її відповідності європейським стандартам.

Отже, незважаючи на значні наукові напрацювання українських дослідників, комплексний аналіз адміністративних судів як ключового елементу механізму судового захисту прав, свобод і законних інтересів особи у сфері публічно-правових відносин, із акцентом на їх ефективність, доступність та відповідність стандартам правової держави, залишається актуальним і потребує подальшого глибокого вивчення. Саме на заповнення цієї наукової прогалини орієнтовано дану статтю.

Метою наукової статті є визначення адміністративної юстиції в Україні як гарантії реалізації права на судовий захист від рішень, дій та бездіяльності суб'єктів владних повноважень.

Постановка проблеми. Після проголошення незалежності Україна розпочала масштабні політичні, економічні та правові трансформації, зокрема реформу системи державної влади шляхом її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Такий курс засвідчив прагнення до побудови демократичної та правової держави, що потребувало модернізації всіх сфер суспільного життя. Одним із ключових завдань на цьому етапі стало оновлення національного законодавства, з урахуванням його змістовного наповнення та орієнтації на пріоритет прав і свобод людини й громадянина, а також формування ефективних механізмів їхнього судового захисту. Правова держава, відповідно, має ґрунтуватися на чітко сформульованих законодавчих актах, які забезпечують однозначне регулювання правового статусу особи та містять дієві норми процесуального характеру, що регламентують здійснення правосуддя. У цьому контексті в Україні було ініційовано створення ефективної системи захисту прав, свобод і законних інтересів особи, зокрема у сфері публічно-правових відносин. У науковому дискурсі підкреслюється, що судовий захист є однією з найбільш ефективних юридичних гарантій, передбачених Конституцією України, і виконує ключову роль у поновленні порушених прав у межах національного правозахисного механізму [1, с. 42–44].

Створення та функціонування дієвого юридичного механізму, який виступає ключовою гарантією забезпечення ефективного судового захисту в адміністративних судах України, є невід'ємним елементом системи основоположних прав людини і громадянина. Саме через такий механізм реалізуються функції правової держави та відбувається її утвердження, оскільки це свідчить про реальну спрямованість державної політики на забезпечення реалізації прав громадян і формування умов для їх захисту у правовідносинах, де однією зі сторін є суб'єкт, наділений владними управлінськими повноваженнями.

Таким чином, із метою вдосконалення механізму реалізації конституційного права громадянина на судовий захист своїх прав, свобод і законних інтересів, а також для забезпечення й розширення можливостей практичного здійснення кожним конституційного права на оскарження в суді будь-яких рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, вчинених або допущених у сфері публічно-правових відносин під час реалізації ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в Україні було сформовано систему адміністративної юстиції. Ідеться про чітко організовану, структуровану систему адміністративних судів, яку доцільно розглядати як одну з найефективніших гарантій утвердження конституційного права на судовий захист та відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадянина у публічно-правовій сфері.

Як обґрунтовано підкреслено в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Кресс проти Франції» від 7 червня 2001 р., сам факт створення й існування адміністративних судів слід вітати як одне з визначних досягнень держави, заснованої на верховенстві права, зокрема з огляду на те, що такі суди здобули юрисдикцію щодо перегляду актів адміністративних органів не без тривалої боротьби [2].

Існування дієвої й доступної системи адміністративних судів становить об'єктивну потребу будь-якої демократичної, правової держави. Саме така держава, заснована на принципі верховенства права, покликана забезпечити кожній особі реальну можливість практичної реалізації фундаментального права на судовий захист, що безпосередньо пов'язано

з доступністю правосуддя та запровадженням на національному рівні високих стандартів справедливого судочинства.

Наслідком проведення судово-правової реформи в Україні стало ухвалення 6 липня 2005 р. Верховною Радою України Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [3], який набрав чинності 1 вересня 2005 р. Від цієї дати можна говорити про офіційний початок нормативно-правового забезпечення ефективного функціонування системи адміністративних судів в Україні. Створення адміністративної юстиції відповідало міжнародно-правовим стандартам у сфері захисту прав людини та було спрямоване на практичне втілення принципу верховенства права під час розгляду публічно-правових спорів. Уперше на законодавчому рівні було запроваджено реальний механізм реалізації громадянином права на судовий захист своїх прав, свобод і законних інтересів у сфері публічно-правових відносин від порушень, допущених суб'єктами владних повноважень.

Конституційні гарантії права людини і громадянина на судовий захист дістали подальшого розвитку саме в положеннях КАС України, який визначив предметну юрисдикцію, компетенцію адміністративних судів щодо розгляду адміністративних справ, порядок звернення до них, а також процедуру здійснення адміністративного судочинства [4]. Нині адміністративне судочинство, що функціонує на основі чітко врегульованої законодавством процедури, яка є невід'ємним елементом механізму правової держави, виступає гарантією ефективного захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян у сфері публічно-правових відносин. Воно забезпечує реальну можливість реалізації конституційного права на судовий захист від протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Основним національним процесуальним актом, що врегульовує порядок здійснення такого захисту в межах адміністративного судочинства, є КАС України.

З огляду на викладене, значення адміністративних судів у правовій державі як надзвичайно важливого процесуально-правового механізму, на наш погляд, полягає в тому, що, здійснюючи розгляд і вирішення адміністративних справ у порядку, визначеному КАС України, вони забезпечують ефективний захист прав, свобод і законних інтересів громадян у публічно-правовій сфері від порушень, яких припускаються суб'єкти владних повноважень. Зазначене узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, висловленою в Рішенні від 9 вересня 2010 р. № 19-рп/2010, відповідно до якої адміністративне судочинство як спеціалізований різновид судової діяльності стало конституційно та законодавчо закріпленим механізмом розширення можливостей особи щодо реалізації права на судовий захист від протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень [5].

Висновок. Вважаємо, що такий висновок Конституційного Суду України є свідченням якісних позитивних змін у становленні демократичної, правової держави, спрямованих на підвищення ефективності та якості судового захисту прав, свобод і законних інтересів громадян адміністративними судами України від порушень у сфері публічно-правових відносин, які допускають суб'єкти владних повноважень.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що формування в Україні системи адміністративної юстиції стало ключовим етапом у становленні демократичної, соціальної та правової держави. Адміністративні суди, діючи на підставі КАС України, забезпечують інституційне й процесуальне підґрунтя для реалізації конституційного права особи на судовий захист від рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, наближаючи національну модель судочинства до європейських стандартів та практики ЄСПЛ. Водночас збереження низки проблем – нерівномірної ефективності судового захисту, складнощів виконання рішень, неоднорідності судової практики – засвідчує необхідність подальшого вдосконалення як законодавчого регулювання, так і правозастосовної практики. Адміністративні суди мають і надалі утверджуватися як дієвий механізм контролю за публічною адміністрацією, інструмент запобігання зловживанням владою та гарантія верховенства права у публічно-правових відносинах. Саме послідовний розвиток адміністративної юстиції є запорукою реальності, а не декларативності судового захисту прав і свобод людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Адміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія / кол. авт.; за заг. ред. О. М. Нечитайла. Київ: ВАІТЕ, 2015. 288 с.
2. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Кресс проти Франції» від 07.06.2001 р. URL: https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_b24
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 32. Ст. 1918
4. Легеза Ю. Методи публічного управління: адміністративно-правовий аспект. Law. State. Technology. 2021. Вип. 2. С. 25–30
5. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 08 лютого 2018 р. у адміністративній справі № 810/162/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73098858>

